

Ἀποκάλυψη, δόγμα καὶ ὄρολογία στὸν π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ καὶ τὸν Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη Ζηζιούλα *

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΣΠΡΟΥΛΗ**

Εἰσαγωγικά

Μία σειρά ἀπὸ ἰδιαίτερα σημαντικὰ γεγονότα, ὅπως λ.χ. συνέδρια¹, ἐκδόσεις κ.λπ. ἔχουν φέρει στὸ προσκήνιο τοῦ θεολογικοῦ ἐνδιαφέροντος τὴν ἐπείγουσα ἀνάγκη γιὰ ἐπανεξέταση τοῦ *χαρακτῆρα* καὶ τῆς *φύσης* τῆς χριστιανικῆς θεολογίας, ὅπως αὐτὴ διακονεῖται ἀπὸ τοὺς Ὁρθόδοξους θεολόγους. Τὸ τέταρτο συνέδριο τῆς Διεθνoῦς Ἐνώσεως Ὁρθόδοξων Δογματολόγων, φαίνεται ὅτι κινεῖται πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή, στὸ βαθμὸ ποῦ ἐπιδιώκει νὰ μελετήσῃ τὸ νόημα καὶ τὴ σημασία τοῦ δόγματος καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ ἐξετάσῃ τοὺς ὅρους τῆς *θεολογικῆς* χρήσης τῆς κατάλληλης ὄρολογίας. Ἐπομένως τὸ ὑπὸ συζήτηση ζήτημα ἀποτελεῖ μία *ἐρμηνευτικὴ* ἀπόπειρα, καθὼς ὁ τρόπος μὲ τὸν

* Τὸ παρὸν κείμενο ἀποτελεῖ τὴν ἑλληνικὴ μετάφραση (μὲ ἐλάχιστες τροποποιήσεις) εἰσηγήσεως στὸ πλαίσιο τοῦ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου τῆς Διεθνoῦς Ἐνώσεως Ὁρθόδοξων Δογματολόγων ποῦ ἔλαβε χώρα στὴ Σόφια στίς 22-25 Σεπτεμβρίου 2013, μὲ θέμα: «Δόγμα καὶ ὄρολογία στὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση σήμερα».

** Ὁ Νικόλαος Ἀσπρούλης εἶναι Ὑποψήφιος Διδάκτωρ Φιλοσοφίας στὴ Σχολὴ Ἀνθρωπιστικῶν Σπουδῶν τοῦ Ε.Α.Π., ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου καὶ τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία*.

1. Πρβλ. μεταξὺ ἄλλων τὰ πρόσφατα Διεθνή συνέδρια, μὲ τίτλο «Νεο-πατερικὴ σύνθεση ἢ μεταπατερικὴ θεολογία; Τὸ αἶτημα τῆς θεολογίας τῆς συνάφειας στὴν Ὁρθοδοξία» ποῦ διοργανώθηκε ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου σὲ συνεργασία μὲ ἄλλα Ὁρθόδοξα Ἰδρύματα καὶ Θεολογικὲς Σχολές στὸ Βόλο 3-6 Ἰουνίου 2010, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ ἐξίσου σημαντικό συνέδριο μὲ θέμα «Ὁρθόδοξες κατασκευές τῆς Δύσης» ποῦ διοργανώθηκε στίς 28-30 Ἰουνίου 2010 ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Fordham στὴ Νέα Ὑόρκη.

ὁποῖο κάποιος ἀντιλαμβάνεται τὴν ἔννοια τοῦ δόγματος, σχετίζεται στενὰ καὶ μὲ μία διαφορετικὴ θεολογικὴ κατανόηση τῆς ὀρολογίας, καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς ἀνάγκης γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῆς κατάλληλης ὀρολογίας. Ὡστόσο, ἔχουμε τὴν ἄποψη ὅτι, προκειμένου κάποιος νὰ θεολογήσει μὲ τὸν δέοντα τρόπο, δηλαδὴ ἀκολουθώντας τὸν βιβλικό-ἀποστολικὸ τρόπο, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ στοχαστεῖ καταρχὰς σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοια τῆς Ἀποκαλύψεως, στὸ βαθμὸ πὺν αὐτὴ προσδιορίζει λιγότερο ἢ περισσότερο καὶ τὴν ἔννοια τοῦ δόγματος καὶ τὴν ἐπιλογή τῆς κατάλληλης ὀρολογίας.

Στὸ παρὸν κείμενο γίνεται μία προσπάθεια νὰ παρουσιαστεῖ μὲ συντομία ὁ τρόπος θεώρησης τῆς ἔννοιας τῆς Ἀποκαλύψεως ἀπὸ δύο κορυφαίους Ὁρθόδοξους θεολόγους τοῦ 20οῦ αἰῶνα, τὸν π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ καὶ τὸν Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη Ζηζιούλα, καὶ στὴ συνέχεια οἱ ἐπιπτώσεις τῆς συγκεκριμένης κατανόησης στὸν τρόπο θεώρησης τοῦ δόγματος καὶ τῆς θεολογικῆς ὀρολογίας.

1. Ἀποκάλυψη, δόγμα καὶ ὀρολογία στὸ ἔργο τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ Φλωρόφσκυ εἶναι ἴσως ὁ μόνος Ὁρθόδοξος θεολόγος τῆς σύγχρονης περιόδου πὺν ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ζήτημα τῆς Ἀποκαλύψεως, ὡς μία θεμελιώδη μεθοδολογικὴ συνισταμένη². Γιὰ τὸν ἴδιο, ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στὴν Ἱστορία³ συνιστᾶ τὴ μοναδικὴ νόμιμη καὶ κατάλληλη ἀφετηρία γιὰ τὸν θεολογικὸ τρόπο. Ὅπως σημειώνει «ἡ θεολογία εἶναι δυνατὴ μόνον διὰ τῆς ἀποκαλύψεως»⁴. Σὲ συμφωνία, σὲ ὀρισμένο τουλάχιστον βαθμὸ, μὲ τὸν Karl

2. Κάποιος θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἡ αὐτο-Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ μόνο νόμιμο σημεῖο ἐκκίνησης γιὰ κάθε εἶδος χριστιανικῆς θεολογίας, ἡ ὁποία θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ λάβει σοβαρὰ ὑπόψη τῆς τὴν *regula fidei* τοῦ ἀποστολικοῦ μηνύματος. Ὡστόσο, ἀντίθετα πρὸς μία τέτοια βιβλικὴ καὶ ἀποστολικὴ κατανόηση τῆς ἔννοιας τῆς Ἀποκαλύψεως, ἡ ἔρμηνεία τῆς Ἀποκαλύψεως ὡς μία ἀπλή φυσικὴ φανέρωση ἢ ὡς μία ἐμμενῆ αὐτο-ἀποκάλυψη τοῦ Ἀπόλυτου πνεύματος στὸν ὀρίζοντα τοῦ χρόνου, φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ κοινὸ τόπο, ὑποσυνείδητα ἔστω, στὴν ἱστορία τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας.

3. Ὁ Φλωρόφσκυ θὰ ἀφιερῶσει στὸ ζήτημα αὐτὸ τέσσερα σχετικὰ κείμενα ἥδη ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1920 μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ '50.

4. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Ἀποκάλυψις καὶ Ἐρμηνεία» Βίβλος, Ἐκκλησία, Παράδοσις, Ἔργα 1, μτφρ. Δ. Τσάμη, (Π. Πουρναρᾶς: Θεσσαλονίκη, 1976) σ. 25.

Barth⁵, θά υποστηρίξει ότι χωρίς την αποκάλυψη του Θεού στον άνθρωπο, η χριστιανική θεολογία είναι αδύνατη, καθώς σε μία τέτοια περίπτωση θα μπορούσε να κατανοηθεί ως μία φυσική απόπειρα του ανθρώπου να ανέλθει στο άπροσπέλαστο επίπεδο της γνώσης του Θεού, ως τὸ ὑπέρτατο καὶ ἀπόλυτο ὄν, ἓνα εἶδος καθαρῆς φυσικῆς θεολογίας, χωρίς ὡστόσο καὶ τὴν ἀναγκαία μεταμόρφωση τῆς κτιστῆς φύσεως. Στὴν προοπτικὴ αὐτὴ ὁ Φλωρόφσκυ τονίζει τὴ σημασία τῆς Βίβλου, καθὼς ἡ τελευταία δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται ὅτι προσφέρει ἀπλὰ τὰ μέσα γιὰ τὴν «παρουσίαση τῶν αἰώνιων μυστηρίων τοῦ Θεοῦ»⁶, ἢ κάποιο ἀφηρημένο, μεταφυσικὸ στοχασμὸ, ἀλλὰ πρωτίστως τὴν καταγραφή τῆς ἱστορικῆς διαμεσολάβησης τοῦ Θεοῦ στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας, μία σύνοψη τοῦ διαλόγου ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο στὴν Ἱστορία⁷.

Λόγω τῆς βιβλικῆς ἐμπνευσῆς του (ἡ ὁποία ὀφείλεται στὴν προτεραιότητα πὸν προσδίδει στὴν *Heilsgeschichte*), ὁ Φλωρόφσκυ φαίνεται ὅτι ἀκολουθεῖ τὸν ἐπιφανῆ Διαλεκτικὸ θεολόγο Karl Barth, στὴν «θεολογικὴ» θεώρηση τῆς θεολογίας. Ἔτσι, μὲ βάση τὴ μεθοδολογικὴ προτεραιότητα τῆς Ἀποκαλύψεως, θά υποστηρίξει ὅτι στὴν προοπτικὴ αὐτὴ, κάποιος μπορεῖ νὰ θεολογεῖ (στὴν πραγματικότητα, νὰ ἀπαντᾷ στὴν αὐτο-Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ), χρησιμοποιώντας διάφορα μέσα, ὅπως «σύμβολα, δόγματα» κ.λπ. Ὡστόσο, πρὶν μπορέσει κάποιος νὰ ἐκφράσει ἔλλογα τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ, θά πρέπει κάποιος πρῶτα νὰ βιώσει τὴν ἀλήθεια τῆς Ἀποκαλύψεως, ὅπως αὐτὴ διατηρήθηκε στὴ συλλογικὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι, κάθε προσπάθεια ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀνθρώπων νὰ θεολογήσουν *a priori* τῆς θείας Ἀποκαλύψεως θά ἀποβεῖ μάταια. Στὸ πλαίσιο τῆς ἐξέλιξης αὐτῆς ἀπὸ τὴν *κηρυγματικὴ* στὴ *δογματικὴ* θεολογία, κάθε χρῆση τῆς ἀνθρώπινης γλώσσας γιὰ τὴν διατύπωση τοῦ θείου μυστηρίου

5. Γιὰ τὴ σχέση μεταξύ Φλωρόφσκυ καὶ τοῦ K. Barth βλ. MATTHEW BAKER “The Eternal ‘Spirit of the Son’: Barth, Florovsky and Torrance on the *Filioque*”, *International Journal of Systematic Theology*, vol. 12 no. 4 (2010) σσ. 382-403, DANIEL PAYNE, “Barth and Florovsky on the Meaning of ‘Church’”, *Sobornost*, 26: 2 (2004) σσ. 39-63, MICHAEL PETERSON, “Georges Florovsky and Karl Barth: The Theological Encounters”, *American Theological Library Association Proceedings*, no. 47 (1993) σσ. 141-165.

6. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Ἀποκάλυψις καὶ Ἑρμηνεία», ὅπ.π. σ. 13.

7. Βλ. στὴν προοπτικὴ αὐτὴ τὸ ἄρθρο μας “The Bible as *Heilsgeschichte*: The Basic Axis and Scope of Georges Florovsky’s Neo-patristic Synthesis” in M. Baker-S. Danckaert (eds.) *What is the Bible?* (Grand Rapids/Eerdmans, 2014) (ὑπὸ ἐκδόση).

δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς αὐτόνομη καὶ αὐτο-ἐρμηνευόμενη, στὸ βαθμὸ πὸν ἀπαιτεῖται ἡ ἀπολύτρωση, τὸ βάπτισμα καὶ ἡ μεταμόρφωσή της ἀπὸ τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι προφανὲς καὶ ἔχει ὑποστηριχθεῖ καὶ ἀπὸ ἐρμηνευτὲς τοῦ ἔργου του (λ.χ. M. Baker⁸), ὅτι ὁ Φλωρόφσκυ, «θεολογεῖ ἔλλογα», ἢ μὲ ἄλλα λόγια θεωρεῖ ὅτι ἡ θεολογία συνιστᾶ μία ἔλλογη ἀπόπειρα τῆς Ἐκκλησίας γιὰ νὰ διατυπώσῃ μὲ ἕναν τρόπο καταφατικὸ τὴν ἀποφατικὴ ἀλήθεια, ἡ ὁποία ἔχει ἀνέκαθεν διατηρηθεῖ στὴ ζωὴ της. Κάτι τέτοιο εἶναι ἐφικτό, καθὼς ὁ Ἕνσαρκος Λόγος τοῦ Θεοῦ προσέλαβε ὀλάκερη τὴν ἀνθρώπινη φύση (στὴν περίπτωση αὐτὴ καὶ τὴν *ratio*)⁹, καθιστώντας ἔτσι δυνατὴ τὴ θεολογία.

Πῶς προσδιορίζει λοιπὸν ὁ Φλωρόφσκυ τὴν ἔννοια τοῦ δόγματος; Ὅπως σημειώνει εὐστοχα: «Τὸ δόγμα εἶναι μία μαρτυρία ἐμπειρίας. Ὀλόκληρο τὸ πάθος τοῦ δόγματος βρίσκεται ὅτι αὐτὸ δείχνει τὴν πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ... δόγμα εἶναι ἡ μαρτυρία τῆς σκέψεως περὶ τοῦ τί ἔχει εἰδωθεῖ καὶ ἀποκαλυφθεῖ... καὶ αὐτὴ ἡ μαρτυρία ἐκφράζεται μὲ γενικὲς ἔννοιες καὶ ὀρισμούς. Δόγμα εἶναι μία ‘διανοητικὴ ὄραση’ ... ἡ ‘λογικὴ εἰκόνα’ τῆς θείας πραγματικότητας. Καὶ συγχρόνως ἕνα δόγμα εἶναι ἕνας ὀρισμὸς - γι’ αὐτὸ ἡ λογικὴ μορφή του εἶναι τόσο οὐσιώδης γιὰ τὸ δόγμα, ἐκείνος ὁ ‘ἔσωτερικὸς λόγος’ πὸν ἀποκτᾶ δύναμη μὲ τὴ λεκτικὴ ἐξωτερικεύσή του. Γι’ αὐτὸ ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ δόγματος - ἡ λεκτικὴ ἐπένδυσή του - εἶναι τόσο οὐσιώδης... Τὸ δόγμα εἶναι μόνον μία μαρτυρία. Ἡ ὄλη σημασία τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ δόγματος συνίσταται στὴ μαρτυρία τῆς ἀμετάβλητης ἀλήθειας... Τὰ δόγματα δὲν ἐξελίσσονται, εἶναι ἀμετάβλητα καὶ ἀπαραβίαστα, ἀκόμα καὶ στὴν ἐξωτερικὴ τους μορφή... Τὸ πιὸ ἀδύνατο ἀπ’ ὅλα εἶναι νὰ ἀλλάξῃ ἡ δογματικὴ γλῶσσα ἢ ὀρολογία»¹⁰.

Στὸ ἀξιοσημείωτο αὐτὸ ἐκτενὲς παράθεμα, ὁ Φλωρόφσκυ ἀποσαφηνίζει τὸν τρόπο πὸν ἀντιλαμβάνεται τὴν ἔννοια τοῦ δόγματος καὶ τὶς ἐπιπτώσεις της γιὰ τὴν χρῆση τῆς κατάλληλης ὀρολογίας. Στὴν προοπτικὴ αὐτὴ, τὸ δόγμα δὲν συνιστᾶ μία αὐτο-ἀναφερόμενη ἢ αὐτάρκη πραγματικότητα, ἀλλὰ μία ὑπόδειξη, ἕνα εἶδος λεκτικῆς μαρτυρίας, κάτι πὸν παραπέμπει καὶ δείχνει σὲ συγκεκριμένες πτυχὲς τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀλήθειας (τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ),

8. MATTHEW BAKER, “‘Theology reasons’ - in History: Neo-patristic Synthesis and the Renewal of Theological Rationality”, *Θεολογία* 81:4 (2010), 81-118.

9. Ἐνάντια στοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Ἀπολλιναρισμοῦ, οἱ ὁποῖοι περιγράφονται ὡς «γνωσιμάχου» (Πρβλ. MATTHEW BAKER, “‘Theology reasons’ - in History, ὄπ.π.)

10. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Ἀποκάλυψη, Φιλοσοφία, Θεολογία», *Δημιουργία καὶ Ἀπολύτρωση*, Ἔργα 3, μτφρ. Π. Πάλλης (Π. Πουρναράς: Θεσσαλονίκη, 1983) σ. 33.

ὅπως αὐτὴ ἔχει προσληφθεῖ, βιωθεῖ καὶ διαφυλαχθεῖ στὴν ἀποστολικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση. «Τὰ δόγματα δὲν ἐξαντλοῦν αὐτὴ τὴν ἐμπειρία, ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἀποκάλυψη δὲν ἐξαντλεῖται σὶς 'λέξεις' ἢ τὸ 'γράμμα' τῆς ἀγίας Γραφῆς»¹¹. Ἐπιπλέον, τὸ δόγμα ἐκπροσωπεῖ τὴν λογικὴ ἔκφραση τῆς ἀλήθειας αὐτῆς ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπομένως, θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ὑποστηρίξει ὅτι τὸ δόγμα ἀποτελεῖ στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ νόμιμο ἀποτέλεσμα τῆς θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας, στὸ συνεργητικὸ καὶ διαλογικὸ πλαίσιο τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας.

Ἐπομένως, ἡ χρῆση τῆς κατάλληλης ὀρολογίας φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ ζήτημα ἐξέχουσας σημασίας γιὰ τὸν ὀρθὸ τρόπο διατύπωσης καὶ καθορισμοῦ τῆς ἀλήθειας, στὸ βαθμὸ πὸν σ' ἐκείνη τὴν περίπτωση αὐτὸ πὸν τίθεται ὑπὸ ἀμφισβήτηση δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸν ἔλλογο καὶ ἱστορικὸ χαρακτήρα τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Στὴν προοπτικὴ αὐτὴ κάποιος μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ καλύτερα τὸ προκλητικὸ καὶ συχνὰ ἐπίμαχο κάλεσμά του γιὰ τὸ «Χριστιανικὸ Ἑλληνισμό» καὶ τὴν ἀναφορὰ του στὸν κανονιστικὸ καὶ ἀμετάβλητο χαρακτήρα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς ὀρολογίας γιὰ τὴ διατύπωση τοῦ δόγματος¹². Τὸ πραγματικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ρώσου θεολόγου σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν ἦταν ἡ γλῶσσα *per se*, δηλαδή ἕνα φυσικὸ γνώρισμα τῆς ἀνθρωπότητας πὸν δὲν ἔχει περάσει ἀπὸ τὴ διαδικασίαν τῆς ἀπολύτρωσης, ἀλλὰ αὐτὸς ὁ ἔλλογος καὶ εἰδικὰ ἱστορικὸς πυρήνας τῆς χριστιανικῆς πίστεως, πὸν ἀντλεῖ τὴν ἀφετηρία της ἀπὸ τὴν αὐτο-Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στὴν Ἱστορία¹³.

Συνεπῶς, ἐὰν κάποιος ἐπιθυμοῦσε νὰ συνοψίσῃ τὴ σχετικὴ θεώρηση τοῦ Φλωρόφσκυ, θὰ μπορούσε νὰ σημειώσῃ ὅτι γιὰ ἐκεῖνον τὸ ζήτημα τῆς Ἀποκαλύψεως, τοῦ δόγματος καὶ τῆς ὀρολογίας ἔχει πολὺ μεγάλη μεθοδολογικὴ σπουδαιότητα γιὰ τὸν χριστιανικὸ χαρακτήρα τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας, καθὼς κάποιος θὰ πρέπει νὰ παραμένει πιστὸς σὶς προϋποθέσεις πὸν ἡ ἴδια

11. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Ἀποκάλυψη, Φιλοσοφία, Θεολογία», ὅπ.π. σ. 39.

12. Στὴν προοπτικὴ αὐτὴ κάποιος ὀφείλει νὰ ἔχει κατὰ νοῦ τὶς σχετικὲς θεωρήσεις πὸν εἶχαν διατυπωθεῖ στὴν αὐγὴ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἀπὸ τὸν HARNACK ADOLF, πρὸβλ. *Das Wesen des Christentums* (J.C. Hinrichs: Leipzig, 1900).

13. Κάποιος θὰ πρέπει νὰ ἔχει κατὰ νοῦ ὅτι ἡ προσπάθεια τοῦ Φλωρόφσκυ ἦταν ἕνα εἶδος ἔμμεσης ἀπάντησης πρὸς τὸν S. Bulgakov καὶ τὸν τρόπο πὸν ὁ τελευταῖος ἀντιλαμβάνονταν τὴν ἔννοια τοῦ δόγματος ὡς μία θεωρητικὴ ἀλήθεια τῆς Ἀποκαλύψεως πὸν παρουσιάζει μία μεταφυσικὴ ἀλήθεια καὶ πὸν μπορεῖ νὰ ἐκφραστεῖ μὲ τὴν χρῆση τῆς ἐκείνῃ τρέχουσας φιλοσοφικῆς ὀρολογίας, βλ. σχετικὰ S. BULGAKOV «Dogma and Dogmatic Theology» trans. Bouteneff P., στὸ *Tradition Alive* ed. M. Plekon (Lanham, MD: Shedd & Ward, 2003) σσ. 67-70.

αυτο-Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στήν Ἱστορία θέτει. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ Ἀποκάλυψη παραμένει πάντοτε ἡ ἀφετηρία τοῦ θεολογεῖν, ἐνῶ τὸ δόγμα δείχνει καὶ μαρτυρεῖ γιὰ τὸ μυστήριο τοῦ Χριστοῦ, μὲ τὴν βοήθεια τῆς κατάλληλης ὀρολογίας στὸ βαθμὸ πού αὐτὴ ἡ ὀρολογία ἔχει ὑποστῆ τὸ βάπτισμα καὶ τὸν ἐξαγιασμό τοῦ Πνεύματος, προκειμένου νὰ μπορέσει νὰ ἐκφράσει καταλλήλως τὸν ἱστορικό καὶ ἔλλογο χαρακτήρα τῆς *regula fidei*. Δεδομένου ὅτι ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ θεολογία τῆς βρίσκονται καθοδόν, *in via*, κάποιος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ βρεῖ πάντοτε τὴν κατάλληλη ὁδὸ, προκειμένου νὰ ἐκφράσει τὴ θεία πραγματικότητα σύμφωνα μὲ τὸ ἀποστολικὸ κήρυγμα, μὲ βάση τὴ δογματικὴ ὀρολογία, ἡ ὁποία υἰοθετήθηκε ἀπὸ τοὺς Πατέρες, ὄντας ὡστόσο σὲ θέση νὰ υἰοθετηθεῖ ἐπίσης καὶ συγκαιρινὰ μέσα ἔκφρασης, στὸ βαθμὸ πού τὰ μέσα αὐτὰ ἐρμηνεύουν καὶ προσδιορίζουν μὲ κατάλληλο τρόπο τὴν ἴδια ἀποστολικὴ ἀλήθεια τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού ὁ ἴδιος ὁ Φλωρόφσκυ δὲν δίστασε νὰ υἰοθετηθεῖ καὶ σύγχρονη ἐπιστημονικὴ (καὶ φιλοσοφικὴ) ὀρολογία στὴ θεολογικὴ του ἐκζήτηση.

2. Ἀποκάλυψη, δόγμα καὶ ὀρολογία στὸ ἔργο τοῦ Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη Ζηζιούλα

Σ' ἀντίθεση πρὸς τὸν Φλωρόφσκυ, κάποιος δύσκολα θὰ μποροῦσε νὰ συναντήσει ἕναν ξεκάθαρο καὶ σαφῆ ὀρισμὸ γιὰ τὸν τρόπο πού ὁ Μητροπολίτης Περγάμου ἀντιλαμβάνεται τὴν ἔννοια τῆς Ἀποκαλύψεως. Ὡστόσο, μίᾱ προσεκτικὴ μελέτη τοῦ ἔργου του θὰ φανερώσει στὸ τέλος τοὺς βασικοὺς ἄξονες πάνω στους ὁποίους ὁ ἴδιος ἀναπτύσσει τὴ σκέψη του σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοια τῆς Ἀποκαλύψεως. Σύμφωνα μὲ τὸ προγραμματικὸ, κατὰ τὴ γνώμη μας, κείμενό του «Ἀλήθεια καὶ Κοινωνία», ὁ Ζηζιούλας, μετὰ ἀπὸ μίᾱ ἀναλυτικὴ ἐπισκόπηση ἐπιμέρους θεολογικῶν προσεγγίσεων στὴν ἀλήθεια (λ.χ. τὴν προσέγγιση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ λόγου, τὴν εὐχαριστιακὴ, τὴν ἀποφατικὴ προσέγγιση κ.λπ.) φαίνεται ὅτι διασυνδέει πολὺ στενὰ τὴν Ἀποκάλυψη μὲ τὴν ἐπιστημολογία. Αὐτὸ ἔχει ὡς συνέπεια ἡ Ἀποκάλυψη νὰ σχετίζεται πρὸς τὴν κοσμολογικὴ ἔννοια τοῦ λόγου, πού μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει σὲ μίᾱ κλασικὴ μονιστικὴ θεώρηση τοῦ εἶναι. Ὅπως σημειώνει εὐστοχα: «χωρὶς μίᾱ ἀποφατικὴ θεολογία, πού θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ προχωρήσουμε ἐπέκεινα τῆς Οἰκονομικῆς Τριάδος, καὶ νὰ θέσουμε μίᾱ ριζικὴ διάκριση ἀνάμεσα στὴν ὄντολογία καὶ τὴν ἐπιστημολογία... ἢ ἀνάμεσα στὸ εἶναι καὶ τὴν ἀποκάλυψη, ὁ Θεὸς καὶ ὁ κόσμος καθίστανται μίᾱ

αδιάσπαστη ένότητα...»¹⁴. Ὁ ἐγγενὴς κίνδυνος γιὰ τὸν Ζηζιούλα εἶναι ἡ ἀναγωγὴ τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ, ὅπως βιώνεται στὸ πλαίσιο τῆς εὐχαριστιακῆς σύναξης καὶ διατυπώνεται στὴν εὐχαριστιακὴ θεολογία του, ἀπλὰ σὲ ἓνα σύνολο ἀπὸ θεόθεν ἐμπνευσμένες ἢ αὐθεντικὲς προτάσεις περὶ Θεοῦ.

Τὴν ἴδια στιγμή ὁ Μητροπολίτης Περγάμου ὑποστηρίζει ὅτι ἡ κατάλληλη ἐκκλησιακὴ θεώρηση τῆς Ἀποκαλύψεως θὰ πρέπει νὰ βασιζέται πάνω σὲ μία κοινωνιακὴ κατανόηση τῆς ἀλήθειας, ὅπως αὐτὴ βιώνεται στὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη. Ἐπομένως, γιὰ τὸν Ζηζιούλα τὸ «γεγονὸς Χριστὸς δὲν ἀποκαλύπτεται μονάχα ἀλλὰ ἐπίσης πραγματώνεται στὸ βαθμὸ πὸν ὑπάρχουμε ὡς κοινωνία στὸ πλαίσιο τῆς κοινότητος»¹⁵, γεγονὸς πὸν συνεπάγεται ὅτι ἡ εὐχαριστιακὴ ἐμπειρία καὶ ὄχι ἀπλὰ οἱ μεταφυσικὲς θεωρήσεις, θεωρεῖται ὡς ὁ ὑπέριστατος τύπος γιὰ τὴ μετοχὴ καὶ βίωση τῆς ἀλήθειας τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Στὴν προοπτικὴ αὐτῆ, ἡ συνάφεια τῆς *Εὐχαριστίας* (ἢ εὐρύτερα τῆς θείας Λειτουργίας), συνιστᾷ τὸν πλέον κατάλληλο τρόπο ὅπου ἡ αὐτο-Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ «διὰ κοινωνίας μετοχὴ» στὴν ἴδια τὴ ζωὴ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ εἶναι δυνατὴ. Αὐτὴ ἡ εὐχαριστιακὴ ἐμπειρία τονίζει τὴ μοναδικὴ σημασία τῆς κοινότητος, πὸν πραγματώνει καὶ ἐκφράζει, μὲ σύνολη τὴ ζωὴ της, τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ.

Μία τέτοια κατανόηση τῆς Ἀποκαλύψεως φαίνεται νὰ δίνει λιγότερο ἢ περισσότερο προτεραιότητα στὴν ἐκκλησιακὴ ἐμπειρία ἔναντι τῶν *magnalia Dei* τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας. Στὴν περίπτωσι ἐκείνη φαίνεται νὰ ὑποβόσκει μία τάση ὑποτίμησης τῆς σημασίας τῆς ἱστορικῆς συνθήκης. Ὁ εὐχαριστιακὸς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ κοινότητα βιώνει τὴ θεία παρουσία, θεωρεῖται ὡς τὸ ὕψιστο κριτήριον καὶ ὄρος τῆς *regula fidei*. Αὐτὴ ἡ κατανόηση τῆς Ἀποκαλύψεως προσατεύει τὴν Ἐκκλησία, σύμφωνα μὲ τὸν Ζηζιούλα, ἀπὸ κάθε εἶδος ἐξωτερικῆς καὶ ἀντικειμενικῆς αὐθεντίας.

Σὲ μία παρόμοια προοπτικῇ, ὁ Μητροπολίτης Περγάμου θὰ παρατηρήσει σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ δόγματος. Ὅπως σημειώνει «ἐὰν ἡ ἀλήθεια ὡς κοινωνία δὲν πρόκειται νὰ ἀποχωριστεῖ ἀπὸ τὴν ὄντολογία τῆς ζωῆς, τότε τὰ δόγ-

14. ZIZIOULAS JOHN, "The Doctrine of God the Trinity Today. Suggestions for an ecumenical study", *The One and the Many. Studies on God, Man, the Church, and the World Today*, Gregory Edwards (ed.) (Sebastian Press: California, 2010) σ. 9.

15. ZIZIOULAS JOHN, "Truth and Communion", *Being as Communion: Studies in Personhood and the Church*, (St Vladimirs Seminary Press: Crestwood, New York, 1985) σ. 115.

ματα εἶναι πρωτίστως *σωτηριολογικές* διακηρύξεις· ὁ σκοπὸς τους εἶναι ἡ ἀπελευθέρωση τῆς αὐθεντικῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἀλήθειας...», καὶ θὰ προσθέσει ὅτι οἱ δογματικοὶ ὅροι «δὲν ἔχουν ἀπὸ μόνοι τους κάποια σχέση μὲ τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ μονάχα στὸ βαθμὸ πού ἀποτελοῦν δοξολογικές διακηρύξεις τῆς λατρεύουσας κοινότητος»¹⁶.

Στὶς «Παραδόσεις Χριστιανικῆς Δογματικῆς», ἀφοῦ ἀναζητήσει τὶς ρίζες τῆς ἔννοιας τοῦ δόγματος, θὰ καθορίσει μὲ σαφήνεια τὸν *κοινωνιακὸ καὶ εὐχαριστιακὸ χαρακτήρα* καὶ συνάφεια τῆς διδασκαλίας. «Τὸ δόγμα, συνιστᾷ τὴ διδασκαλία, πού ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν Συνόδων της, ὁμολογεῖ ὡς τὴν ἀλήθεια ἢ ὁποῖα προσφέρει τὴ σωτηρία στὸν ἄνθρωπο... (καὶ) σχετίζεται περισσότερο μὲ τὴ λατρεία παρὰ μὲ τὸ κήρυγμα»¹⁷. Ποιὰ εἶναι λοιπὸν τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δόγματος σύμφωνα μὲ τὸν Μητροπολίτη Περγάμου;

Καταρχάς, βασικὴ του πεποίθηση εἶναι ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ δόγματος διαθέτει *σωτηριολογικὸ χρωματισμό*, καθὼς ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἴδια τὴν ὄντολογία τῆς ζωῆς. Ἐπιπλέον γιὰ τὸν Ζηζιούλα, τὸ δόγμα δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς ἕνας ἀπλὸς ὀρισμὸς, ἀλλὰ πρωτίστως ὡς ἡ «δοξολογικὴ» ἔκφραση τῆς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, ἡ *Εὐχαριστία* θεωρεῖται καὶ πάλι ὡς ἡ κατάλληλη συνάφεια πού προσδίδει τὴν ἀναγκαία αὐθεντία στὶς δογματικὲς διατυπώσεις, καθὼς ὁ βασικὸς σκοπὸς τους εἶναι νὰ φέρουν σὲ διαρκῆ σχέση τοὺς πιστοὺς μὲ τὸ θυσιαστήριο, στὴν προοπτικὴ τῆς *προληπτικῆς* πρόγευσης τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Σὲ διαφορετικὴ περίπτωση τὰ δόγματα χάνουν τὴ σωτηριολογικὴ σημασία τους.

Ἐχοντας κατὰ νοῦ ὅσα σημειώσαμε μέχρι στιγμῆς, μπορεῖ κάποιος νὰ συμπεράνει καὶ τὸ ρόλο πού διαδραματίζει ἡ ὄρολογία στὸ θεολογικὸ πρόγραμμα τοῦ Ζηζιούλα. Τὸ βασικὸ ἐρώτημα πού φαίνεται ὅτι βρίσκεται στὸ ὑπόβαθρο τοῦ ἔργου του εἶναι τὸ ἀκόλουθο: «τί θὰ εἶχαν νὰ ποῦν σήμερα οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐπιχειρώντας νὰ δώσουν ἀπάντηση στὶς ἀνησυχίες μας, οἱ ὁποῖες καθορίζονται ἀπὸ τὸ δυτικὸ πολιτισμὸ μας;»¹⁸. Προκειμένου νὰ ἀπαντήσει ὁ Μητροπολίτης Περγάμου στὸ ἐρώτημα αὐτό, ἐπιμένει πολὺ συχνὰ ὅτι «ὀλάκερη ἡ θεολογία σχετίζεται μὲ τὴν ἐρμηνευτικὴ», ἢ μὲ ἄλλα λόγια ὅτι ἡ θε-

16. ZIZIULAS JOHN, "Truth and Communion", ὄπ.π. σσ. 116-117, πρβλ. καὶ "Apostolic Continuity and Succession", ὄπ.π., σσ. 191-192.

17. ZIZIULAS JOHN, *Lectures in Christian Dogmatics*. Douglas H. Knight and Katerina Nikolopulu, (eds.) (T & T Clark: London, 2009) σσ. 5-6.

18. Ὁπ.π. σ. χ.

ολογία οφείλει να ασχολείται με την αναζήτηση του κατάλληλου τρόπου για τη συσχέτιση του ευαγγελίου με τις υπαρξιακές ανάγκες του σύγχρονου κόσμου. Για τὸν σκοπὸ αὐτό, τονίζει τὴ σπουδαιότητα τῆς «ἐρμηνευτικῆς του δόγματος», πὸν ἐπιτρέπει στὴν (ἐκκλησιαστικὴ) Παράδοση νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ διαθέτει σπουδαιότητα γιὰ τὴν ἐποχὴ μας. Στὴν προοπτικὴ αὐτή, ὁ θεολόγος (ἢ μᾶλλον ἢ Ἐκκλησία) εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ βρεῖ, νὰ «καθορίσει νέες διατυπώσεις γιὰ κάθε γενιά», καθὼς ἡ Ἐκκλησία παραμένει ἕνας ζωντανὸς ὀργανισμὸς καὶ «δὲν ὑπάρχει ἀνώτατο ὄριο στὸν ἀριθμὸ τῶν δογμάτων πὸν ἡ Ἐκκλησία θὰ μπορούσε νὰ δεχθεῖ στὴν πορεία τῆς ἱστορίας της»¹⁹. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖο γιὰ κάποιον νὰ ἐρμηνεύει τὶς δογματικὲς διατυπώσεις τῆς Ἐκκλησίας, χρησιμοποιώντας τὴν τρέχουσα φιλοσοφικὴ ὀρολογία στὸ βαθμὸ πὸν αὐτὴ ἡ ὀρολογία δὲν θὰ συνιστᾶ ἀποδόμηση τῆς «ChristusBild». Θὰ μπορούσε κάποιος νὰ παρατηρήσει ἐδῶ ὅτι ὁ Ζηζιούλας δὲν δυσκολεύεται νὰ ἀξιοποιήσει τὴ σύγχρονη *ὑπαρξιακὴ* ὀρολογία, ἔστω κι ἂν ἔχει συχνὰ ἐπικριθεῖ ὅτι προβάλλει τὶς φιλοσοφικὲς αὐτὲς προϋποθέσεις στὴ δική του ἀνάγνωση τῆς ἱστορίας τῆς θεολογίας, –ἐνδεχομένως καὶ ἐξαιτίας τῆς χρήσης ἐκ μέρους του τῆς «μεθόδου τῆς συσχέτισης» τοῦ δασκάλου του (P. Tillich)– με ἄλλα λόγια ὅτι προβάλλει μίᾳ ἰδιαίτερη *προ-κατανόηση* τῆς ὀρολογίας πὸν χρησιμοποιεῖ, χωρὶς τὴν ἀναγκαῖα μεταμόρφωσή της.

3. Ἐπιλεγόμενα. Κριτικὲς παρατηρήσεις καὶ περαιτέρω προβληματισμὸς

Πρὶν ὀλοκληρώσουμε τὸ παρὸν κείμενό μας, θὰ ἐπιθυμούσαμε νὰ προσφέρουμε ὀρισμένες κριτικὲς παρατηρήσεις πάνω στὴν βασικὴ διαφωνία τῶν δύο ἐπιφανῶν στοχαστῶν στὸ ὑπὸ συζήτηση θέμα:

Α. Ἀποκάλυψη στὴν Ἱστορία vs Εὐχαριστιακὴ ἐμπειρία: Ἀναμφίβολα κάποιος θὰ συμφωνοῦσε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι ἡ βασικὴ διαφοροποίηση ἀνάμεσα στὸν Φλωρόφσκυ καὶ τὸν Ζηζιούλα εἶναι αὐτὴ πὸν σχετίζεται με τὸ σημεῖο *ἐκκίνησης* τοῦ θεολογεῖν. Ἐνῶ, ἀπὸ τὴ μία μεριά, ὁ Φλωρόφσκυ εἶναι ἀνυποχώρητος στὸ νὰ ἀκολουθεῖ τὴν *βιβλικὴ* ἀφήγηση, ὅσον ἀφορᾷ στὴν αὐτο-Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στὴν ἱστορία καὶ τὶς «εὐαγγελικὲς πράξεις» του (σύμφωνα με

19. Ὁπ.π. σσ. 6-7.

φράση τοῦ T.F. Torrance) καὶ νὰ οἰκοδομεῖ τὸ θεολογικὸ του πρόγραμμα, ἀκολουθώντας τὴν *ἱστορία τῆς σωτηρίας*, ὁ Ζηζιούλας ἀπὸ τὴ δική του πλευρά, ἐπικεντρώνει τὴ σκέψη του στὴν εὐχαριστιακὴ ἐμπειρία τῶν πρώτων εὐχαριστιακῶν κοινοτήτων, ἡ ὁποία ἐμπειρία, προσφέρει τὴν ἰκανότητα τῆς «κοινωνίας διὰ μετοχής» στὴν ἴδια τὴ ζωὴ τοῦ Θεοῦ, γεγονός πὸν ὀδηγεῖ στὴν ἀπόκτηση τοῦ προσωπικοῦ τρόπου ὑπάρξεως. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ διάκριση αὐτή, κάποιος θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἡ *χριστιανικὴ* θεολογία θὰ πρέπει ἐξάπαντος νὰ οἰκοδομεῖται στὴν προοπτικὴ τῆς *μεθοδολογικῆς* προτεραιότητας τῆς ἐν Χριστῷ αὐτο-Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μὲ τὴν ἀφήγηση τῆς Βίβλου, ἀποφεύγοντας νὰ δώσει προτεραιότητα στὴν ἐκκλησιακὴ ἢ κάθε ἄλλη ἐμπειρία (ἀτομικὴ κ.λπ., σὸ βαθμὸ πὸν δύσκολα σὲ κάθε περίπτωση ἐξοβελίζεται πλήρως ὁ ψυχολογικὸς - ὑποκειμενικὸς παράγων), ὡς τὴν ἀποκλειστικὴ ὁδὸ τῆς ὑποδοχῆς αὐτῆς τῆς αὐτο-Ἀποκαλύψεως. Ἐνῶ, εἶναι ἀλήθεια ὅτι αὐτὴ ἡ ἐκκλησιακὴ ἐμπειρία θὰ μπορούσε νὰ ἐριμνευτεῖ ἐνδεχομένως, ὅπως συνέβη στὴν περίπτωση τοῦ Φλωρόφσκυ²⁰, σὲ μία *ἱστορικὴ* προοπτικὴ, ὑπάρχει πάντοτε ὁ κίνδυνος νὰ ὑποβιβαστεῖ ἡ ἀπαραίτητη *μεθοδολογικὴ* (καὶ ὄχι ἀποκλειστικὰ ἐπιστημολογικὴ) προτεραιότητα τῆς Ἀποκαλύψεως στὴν προοπτικὴ τοῦ χριστιανικοῦ, δηλ. βιβλικοῦ θεολογικοῦ τρόπου²¹.

Β. Ὁ τρόπος πὸν κάποιος ἀντιλαμβάνεται τὴ σημασία τῆς Ἀποκαλύψεως ἔχει σημαντικὲς συνέπειες στὴ θεολογικὴ *μεθοδολογία*, μάλιστα σὲ σχέση μὲ τὸ ζήτημα τοῦ δόγματος καὶ τῆς ὀρολογίας. Ἐνῶ ὁ Φλωρόφσκυ ἀντιλαμβάνεται τὸ δόγμα ὡς τὴν «ἀντικειμενικὴ» μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας στὰ διάφορα γεγονότα τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας, ὅπως περιγράφονται ἀπὸ τὴ βιβλικὴ ἀφήγηση, ὁ Ζηζιούλας φαίνεται νὰ κατανοεῖ τὸ δόγμα ὡς τὴν «ὑποκειμενικὴ» ὑποδοχὴ ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς αὐτο-Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ στὴν εὐχαριστιακὴ συνάφεια, καὶ ἐπίσης ὡς διατύπωση μὲ τὴ χρῆση τῆς κατάλληλης ὀρολογίας τῆς ζωντανῆς ἐμπειρίας τῆς τριαδικῆς ζωῆς. Στὴν περίπτωση αὐτή, κάποιος θὰ μπορούσε νὰ διακρίνει μία διαφορετικὴ κατανόηση τῆς σπουδαιότητας καὶ τῆς

20. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ πρβλ. MATTHEW BAKER, “Theology reasons’ - in History, ὅπ.π.

21. Γιὰ μία παρόμοια συγκριτικὴ θεώρηση ἀνάμεσα στὸν Μητροπολίτη Περγάμου καὶ τὸν T. F. Torrance, βλ. τὸ ἄρθρο μας “T.F. Torrance and John Zizioulas on divine *Monarchia*: The Cappadocian background and the Neo-Cappadocian solution” *Participatio* 4 (2013) σσ. 162-189, διαθέσιμο καὶ στὴ διαδικτυακὴ τοποθεσία http://www.tftorrance.org/journal/participatio_vol_4_2013.pdf (τελευταία πρόσβαση, 14 Ἀπριλίου, 2014).

χρήσης της κατάλληλης όρολογίας για τη διατύπωση και την έκφραση της χριστιανικής πίστης.

Ἐνῶ και οἱ δύο θεολόγοι δὲν θὰ εἶχαν δισταγμὸ νὰ υἰοθετήσουν λιγότερο ἢ περισσότερο τὴ σύγχρονη όρολογία (έπιστημονική ἢ φιλοσοφική: ρομαντική, ύπαρξιακή κ.λπ.) προκειμένου νὰ ἀναπτύξουν τὸ θεολογικό τους πρόγραμμα, κάποιος θὰ πρέπει νὰ θέσει και στίς δύο περιπτώσεις τὸ ἐρώτημα, γιὰ τὸ σὲ ποιὸ βαθμὸ αὐτὴ ἢ συγκεκριμένη όρολογία ἔχει περάσει ἀπὸ μία όρισμένη ἀπολύτρωση και μεταμόρφωση στὴν προοπτική τοῦ *μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ*. Πρόκειται γιὰ ἓνα ζήτημα ἐξαιρετικῆς σημασίας γιὰ τὴ χριστιανική θεολογία. Ἐπομένως τὸ διακύβευμα στὴν προκειμένη περίπτωση δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ τὸ ἂν εἶναι ἢ ὄχι θεμιτὸ νὰ υἰοθετεῖται ἢ τρέχουσα ἢ ἄλλη φιλοσοφική όρολογία, ἀλλὰ ἐὰν αὐτὴ ἢ υἰοθέτηση προϋποθέτει ἢ ὄχι τὴν ἀναγκαία ἀποδόμηση και τὴ βαπτισματική ἀναδόμηση τῆς γλώσσας αὐτῆς στὸν ὀρίζοντα τοῦ *μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ*²².

Ἡ σύντομη ἐπισκόπηση τῆς σχετικῆς θεώρησης τῶν δύο θεολόγων, μᾶς δείχνει ξεκάθαρα τὴ σημασία πὸν τὸ *μεθοδολογικό* ἐρώτημα σχετικὰ μὲ τὸ σημεῖο ἐκκίνησης τοῦ θεολογεῖν, ἔχει γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη θεολογία και τὴν Ἐκκλησία. Δὲν ἀποτελεῖ κάποιο εἶδος πολυτέλειας ἀλλὰ μία ἐπείγουσα ἀναγκαιότητα γιὰ νὰ στοχαστεῖ γιὰ τίς «πρῶτες ἀρχές» τῆς, στὸ βαθμὸ πὸν ἐπιθυμεῖ νὰ παραμείνει πιστὴ στὸ βιβλικό-ἀποστολικὸ κήρυγμα διατηρώντας τὸν ἐκκλησιακὸ χαρακτήρα τῆς.

22. Πρβλ. σχετικὰ ΑΓΟΡΑ Κ., «Φύση και Πρόσωπο, Ἱστορία και Ἔσχατα στὸν Περγάμου Ἰωάννη (Ζηζιούλα) και τὸν Χρῆστο Γιανναρά: Εὐχαριστιακή ἐρμηνευτική και πολιτισμική ἐρμηνευτική στὴ θεολογία», Π. Καλαϊτζίδης, Θ. Ν. Παπαθανασίου, Θ. Ἀμπατζίδης (έπιμ. έκδ.), Ἐνατάρξεις στὴ μεταπολεμική θεολογία. Ἡ ἰεολογία, τοῦ ἴ60, (Ἰνδικτος: Ἀθήνα, 2009) σσ. 165-234.